

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

БОДНАР Н. А.,

аспірант кафедри порівняльного і
європейського права
(Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка)

УДК 341.215.4-053.2:341.23(477:4-6ЄС)(045)

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
СУДОВОЇ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
В ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ**

У статті проаналізовано основи правового регулювання судового співробітництва України та Європейського Союзу в цивільних справах у контексті Угоди про асоціацію. Визначено основні проблеми щодо ратифікації та застосування українськими судами конвенцій Гаазької конференції з міжнародного приватного права у відповідній сфері. Також виділено першочергові напрями та конкретні заходи із вдосконалення законодавства, правових та організаційних механізмів співробітництва.

Ключові слова: *судове співробітництво, співпраця у цивільних справах, Угода про асоціацію, судовий процес, захист дітей, міжнародне правове співробітництво.*

В статье проанализированы основы правового регулирования судебного сотрудничества Украины и Европейского Союза по гражданским делам в контексте Соглашения об ассоциации. Определены основные проблемы касательно ратификации и применения украинскими судами конвенций Гаагской конференции по международному частному праву в соответствующей сфере. Также выделены первоочередные направления и конкретные меры по совершенствованию законодательства, правовых и организационных механизмов сотрудничества.

Ключевые слова: *судебное сотрудничество, сотрудничество по гражданским делам, Соглашение об ассоциации, судебный процесс, защита детей, международное правовое сотрудничество.*

This article is devoted to the legal regulation framework of the EU-Ukraine judicial cooperation in civil matters in the light of the Association Agreement. The main problems pertaining to ratification and application by Ukrainian courts of the Hague Conference on Private International Law conventions in the relevant sphere are determined. It is also defined the priority directions and concrete measures to improve legislation, legal and organizational mechanisms of such cooperation.

Key words: *judicial cooperation, Association Agreement, cooperation in civil matters, litigation, protection of children, international legal cooperation.*

Вступ. Судове співробітництво між державами в цивільних справах означає наявність правових підстав для захисту громадянами своїх прав у судах у разі виникнення спорів з

іноземним елементом. Дослідження основних тенденцій розвитку такої співпраці України та Європейського Союзу (далі – ЄС) у цивільних справах дає змогу визначити реальний стан реалізації домовленостей у цій сфері, основні проблеми судової співпраці та перспективи її розвитку з урахуванням цілей та завдань, визначених Угодою про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого (далі – Угода про асоціацію). Проблематика цієї сфери є особливо важливою не так з огляду на проголошені цілі щодо євроінтеграції в цілому, як через реальну необхідність громадян у належному правовому забезпеченні вирішення таких звичайних проблем, як отримання за кордоном доказів, вручення документів чи стягнення аліментів. Саме науковий підхід з урахуванням щоденних реалій судового співробітництва дозволить якнайкраще визначити першочергові кроки для досягнення вказаної мети.

Дослідженням судового співробітництва ЄС із третіми країнами в цивільних справах займалися зарубіжні вчені (С. Пірс, Ф. Покар, М. Кремона, О. Трунк), а також вітчизняні (В.І Муравйов, З.М. Макаруха, Я.М. Костюченко та В.П. Пухаленко). Більшість указаних зарубіжних та вітчизняних науковців питання співпраці ЄС та України у цивільних справах розглядали одним із складників простору свободи, безпеки та юстиції. Більш детально воно висвітлене у працях О. Трунка, З.М. Макарухи та В.П. Пухаленко. Однак недослідженими залишалися теоретичні аспекти розуміння змісту та складників судової співпраці України та ЄС у цивільних справах, зокрема в контексті Угоди про асоціацію, а також проблеми застосування судами на практиці міжнародних конвенцій щодо правового співробітництва з ЄС, основні причини неможливості ратифікації Україною деяких міжнародних документів. Також у цьому дослідженні прослідковується порівняльний аналіз судового співробітництва ЄС в цивільних справах із третіми країнами та між самими державами-членами Євросоюзу з метою визначення можливих векторів розвитку нашої співпраці в майбутньому.

Постановка завдання. Метою статті є формування нового та більш глибокого бачення сутності, проблематики та перспектив судового співробітництва України та ЄС у цивільних справах.

Результати дослідження. Із прийняттям Угоди про асоціацію засадам та основним напрямом співпраці України та ЄС у сфері юстиції присвячено окремий розділ – Розділ III «Юстиція, свобода та безпека». Щодо співробітництва у цивільних справах, то цей напрям є складником правового співробітництва та врегульований статтею 24 Угоди про асоціацію. Частиною другою цієї статті визначено, що сторони домовилися розвивати подальше судове співробітництво між Україною та ЄС у цивільних справах на основі відповідних багатосторонніх правових документів, зокрема конвенцій Гаазької конференції з міжнародного приватного права (далі – ГКМПП) у сферах міжнародного правового співробітництва, судового процесу, а також захисту дітей [1].

Більш детально основи співробітництва у цивільних справах на основі конвенцій ГКМПП можна визначити зі змісту положень Плану дій Україна – ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки від 18 червня 2007 року (далі – План дій 2007 року). Так, у пункті 2 Розділу IV цього Плану закріплено, що співпраця у цивільних справах полягає у:

– сприянні практичному втіленню правової допомоги у цивільних справах, повній імплементації Гаазької Конвенції про збір доказів (1970) і Гаазької Конвенції про використання документів (1965);

– посиленні співробітництва у сфері захисту прав дітей, зокрема шляхом вивчення можливостей для приєднання до міжнародних конвенцій, зокрема щодо відповідальності батьків, усиновлення, стягнення аліментів і виконання рішень про утримання, а також заповітів та спадкоємства;

– забезпеченні імплементації Гаазької Конвенції 1980 року про цивільні аспекти міжнародного викрадення дітей [2].

Отже, основу правового регулювання судової співпраці України та ЄС у цивільних справах складають міжнародні конвенції ГКМПП, повна імплементація яких, згідно з Угодою про асоціацію, характеризує основне спрямування співробітництва в цивільних справах.

Перед тим, як проаналізувати кожен із напрямів (міжнародного правового співробітництва, судового процесу, а також захисту дітей) разом з усіма складниками необхідно визначити зміст та співвідношення в науці, враховуючи особливості застосування відповідних конвенцій.

В Енциклопедії міжнародного публічного права міститься таке визначення поняття правової допомоги: «правова (судова) допомога» – та, яка надається державними органами однієї держави щодо судових процедур в іншій державі до завершення судового розгляду. Основними прикладами судової допомоги є такі: отримання доказів за кордоном, включаючи показання свідків, експертів та сторін; вручення документів; огляд на місці; допомогу щодо звернення до суду з позовом та стосовно отримання процесуальних рішень [3, с. 242].

Узгодженої позиції щодо змісту поняття правової допомоги немає. Представники першого підходу розглядають правову допомогу складником міжнародного правового співробітництва. Такої позиції дотримуються Р.А. Каламкарян, П.А. Смирнов, Е.Б. Мельникова, М.П. Глумін, В.В. Мілінчук [4, с. 177], Д. Гінсбург [5, с. хііі]. Представники другого підходу (А.І. Бастрикін, Л.А. Лазутін, А.К. Строганова та ін.) вважають, що «міжнародна правова допомога» і «міжнародне співробітництво у кримінальних і цивільних справах» є тотожними поняттями. Вони визнають, що правове співробітництво є більш містким поняттям, однак підкреслюють, що «правове співробітництво держав і правова допомога є явищами одного порядку» [4, с. 177].

В Україні визначення поняття міжнародної правової допомоги впливає з процесуальних кодексів. У цивільному процесі правова допомога розглядається через виконання судових доручень у справах за участю іноземних осіб. Що стосується розуміння змісту правової допомоги на теренах Європейського Союзу, то правова допомога належить до одного із типів судового співробітництва, яке, у свою чергу, є частиною міжнародної співпраці.

Так, сфери міжнародного правового співробітництва, судового процесу та захисту дітей, що визначені в статті 24 Угоди про асоціацію, тісно взаємопов'язані й становлять одну систему. Більшість конвенцій, які стосуються захисту дітей (наприклад, Гаазька Конвенція про цивільні аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року, Гаазька Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей 1996 року) містять як положення, які належать до сфери міжнародного правового співробітництва, так і норми, що стосуються особливостей конкретних судових процедур відповідно до сфери регулювання кожної з конвенцій. Деякі конвенції в межах ГКМПП стосуються судових процедур, наприклад, Гаазька конвенція з питань цивільного процесу 1954 року, Гаазька конвенція про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах 1965 року.

Питання системності та взаємозв'язку трьох сфер співпраці у цивільних справах – міжнародного правового співробітництва, судового процесу та захисту дітей – в контексті Угоди про асоціацію раніше не досліджувалося. Ми погоджуємося з думкою представників першого підходу щодо взаємозв'язку понять «міжнародне співробітництво у цивільних та кримінальних справах» та «міжнародна правова допомога», які вважають, що перше поняття є найбільш широким і включає в себе надання конкретних форм міжнародної правової допомоги.

Однак щодо співвідношень термінів «міжнародне правове співробітництво» (яким оперує Угода про асоціацію) та «правова допомога» (міститься в Плані дій 2007 року), виходячи з аналізу цих двох документів, можна зробити висновок, що вказані поняття є тотожними. Крім того, беручи до уваги формулювання статті 24 Угоди про асоціацію, яка чітко визначила характер взаємної співпраці у цивільних та кримінальних справах – «судовий», то міжнародне правове співробітництво (правова допомога) є складником судового співробітництва. Оскільки судове співробітництво наразі врегульовано Угодою про асоціацію, яка є основою нашої співпраці з ЄС в цілому, то цілком логічно дійти висновку, що судове співробітництво є частиною міжнародної співпраці.

Стосовно основних проблем співпраці з ЄС із питань судового процесу, то найчастішою проблемою, що зустрічається на практиці, є неправильне застосування судами відпо-

відних Конвенцій ГКМПП. Так, наприклад, суди керуються положеннями Конвенції з питань цивільного процесу 1954 року (далі – Конвенція 1954 року) під час вирішення питання про направлення документів до країни, яка не є її учасницею [6]. Також часто не враховуються положення Конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах 1965 року (далі – Конвенція 1965 року), яка повністю замінила статті 1-7 Конвенції 1954 року між сторонами, які є учасницями обох указаних Конвенцій. Так, суди не враховують відповідних змін і застосовують ті норми Конвенції 1954 року, які не підлягають застосуванню (наприклад, ухвала Ленінського районного суду міста Миколаєва від 6 січня 2017 року у справі 489/6437/16-ц).

Не дивлячись на те, що вказані питання у 2014 році піднімалися у роз'ясненнях Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (сьогодні ліквідований у зв'язку з утворенням Касаційних судів у складі Верховного Суду) та уточнені в Інструкції про порядок виконання міжнародних договорів із питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень від 27 червня 2008 року № 1092/5/54, вказана проблема й досі існує.

Крім того, часто спостерігається нерозуміння сторонами та представниками особливостей перекладу документів, що подаються до суду, коли відповідачем є особа, яка проживає в одній із країн, що є сторонами Гаазької конвенції про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах 1970 року (далі – Конвенція 1970 року). У результаті цього позови часто залишаються без руху для усунення недоліків із перекладу позовної заяви та доданих до неї документів (наприклад, ухвала Шевченківського районного суду міста Києва від 27 червня 2016 року у справі № 761/22939/16-ц).

При цьому є випадки, коли суд припускає ситуацію, в якій зобов'язує сторону на виконання ухвали про залишення позовної заяви без руху надати не лише переклад позовної заяви та доданих до неї документів, а й надати переклад судових доручень (ухвала Жовтневого районного суду міста Харкова від 27 жовтня 2015 року у справі № 639/12602/14-ц). Такий підхід суду оцінюється критично, оскільки станом на момент подання позову особа, яка його подає, не може знати того, які судові доручення суд вирішить направити, тому не має можливості здійснити переклад на стадії відкриття провадження у справі.

Водночас приєднання України до вказаних Конвенцій у сфері судового процесу є позитивним фактором. Оскільки сторонами Конвенцій 1965 року та 1970 року є майже всі держави-члени ЄС, то приєднання України до таких Конвенцій заклало і складає основу процесуальної співпраці у цивільних справах із кожною окремою країною ЄС.

Особлива увага у Плані дій 2007 року приділяється сфері захисту дітей, зокрема забезпеченню імплементації в Україні Гаазької Конвенції 1980 року про цивільні аспекти міжнародного викрадення дітей (далі – Конвенція 1980 року). Що стосується практичних аспектів застосування цієї Конвенції, то найпоширенішими проблемами є неоднакове тлумачення поняття «постійне місце проживання» [7]; неправильне визначення судами суб'єктного складу сторін спору; порушення строку розгляду справ цієї категорії; розмежування відносин, на які поширюється Конвенція, та тих, які містять ознаки кримінального злочину.

Окрім цього, у світлі Конвенції 1980 року дуже гостро стоїть проблема вдосконалення українського законодавства про виконавче провадження. Пунктом 11 Порядку виконання на території України Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей передбачено, що примусове виконання рішення суду про повернення дитини проводиться в порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження». Однак у цьому Законі окремого порядку проведення виконавчих дій у справах зазначеної категорії справ не передбачено. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ (сьогодні ліквідований), аналізуючи судову практику, вказував на необхідність удосконалення такого законодавства, оскільки в судових справах відсутні відомості про виконання судових рішень щодо повернення дітей до постійного місця проживання [8, с. 90]. Також суди припускаються помилок під час вирішення подань виконавчих органів про оголошення розшуку особи, з якою утримується дитина, та тимчасове влаштування

дитини до дитячого лікувального закладу до приїзду особи, на користь якої ухвалено рішення про повернення. Так, трапляються випадки прийняття судами необґрунтованих рішень про відібрання дитини з метою забезпечення виконання судового рішення. Такий підхід неправильний, оскільки суди, задовольняючи клопотання про влаштування дитини до дитячого лікувального закладу, ототожнюють висновок суду про повернення дитини з висновком про її відібрання, що є недопустимим.

Для кращого розуміння та застосування Конвенції 1980 року необхідно, по-перше, забезпечувати оперативний переклад додаткових (роз'яснювальних) документів ГКМПП (таких як Пояснювальна доповідь Елізи Перес-Вера, яка доступна лише англійською та французькою мовами) українською мовою, розповсюджувати такі матеріали у судах всіх рівнів. По-друге, необхідно провести широку роз'яснювальну роботу щодо можливостей користування ресурсами бази даних із питань міжнародного викрадення дітей – INCADAT, яка доступна лише англійською, французькою та іспанською.

Крім того, говорячи про імплементацію Конвенції 1980 року, Україні потрібно вжити заходів щодо доповнення Закону України «Про виконавче провадження» положеннями про особливості виконання судових рішень, ухвалених відповідно до Конвенції 1980 року. Це питання, як одне з основних, піднімалося ще у 2003 році в «Керівництві з належної практики з питань застосування Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року – Заходи з імплементації» (п. п. 6.7.) [9], однак і сьогодні залишається без уваги.

У листопаді 2006 року Україна приєдналася до Гаазької Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19 жовтня 1996 року (далі – Конвенція 1996 року). Вона набрала чинності для України з 1 лютого 2008 року.

Стосовно судового співробітництва, то Гаазькою Конвенцією 1996 року визначено, що юрисдикція вживати заходів, спрямованих на захист особи чи майна дитини належить судовим або адміністративним органам договірних держав. Конвенцією визначається, що засади та умови співробітництва судових органів договірних держав; право, що повинно застосовуватись залежно від різних обставин; умови міжнародного визнання заходів, ужитих компетентними органами; положення щодо транскордонного виконання вжитих заходів та про право, яке застосовується під час такого виконання. Важливо зауважити, що ця Конвенція не впливає на застосування Конвенції 1980 року у відносинах між сторонами обох Конвенцій. Порівняно з Конвенцією 1980 року вона більш детально регламентує умови судової співпраці та застосовуване право.

Питання, які регулюються Конвенцією 1996 року, на теренах ЄС врегульовані Регламентом Ради Європейського Союзу № 2201/2003 від 27 листопада 2003 року про юрисдикцію, визнання і виконання судових рішень у сімейних справах і справах про обов'язки батьків («Брюссель II bis»). Загалом, указаний Регламент співвідноситься з Конвенцією 1996 року, регулюючи відповідні питання більш широко та детально, що властиво ЄС як організації з високим рівнем інтеграції.

Вартим уваги є те, що «Брюссель II bis» закріплює широкий спектр питань, у яких беруть участь центральні органи. Порівнюючи кількість заходів, у яких залучені центральні органи держав-членів ЄС щодо транскордонного передання документів та отримання доказів (у сфері судового процесу загалом) з тією кількістю заходів, які передбачені Регламентом № 2201/2003, убачається, що відповідні центральні органи в питаннях захисту прав дітей виступають не лише механізмом централізації, а гарантують широку участь та обізнаність найвищих органів влади кожної країни у вирішенні проблем, пов'язаних із найбільш уразливою категорією населення – дітьми. Такий підхід цілком обґрунтований і характеризується сталістю та однострійністю як на теренах ЄС, так і поза його правовими межами.

Ураховуючи те, що особлива увага у Плані дій 2007 року приділена саме сфері захисту дітей, необхідно проаналізувати також стан роботи над приєднанням України до Конвенції про захист дітей та співробітництво стосовно іноземного усиновлення від 29 травня

1993 року (далі – Конвенція 1993 року). Перший проект закону про приєднання до цієї Конвенції подавався у 2001 році, останній – у 2013 році (усього подавалося шість законопроектів). Основною перешкодою наразі визнано відсутність узгодженої позиції щодо шляхів законодавчого регулювання статусу та порядку діяльності організацій з міжнародного усиновлення (акредитованих організацій). Окрім цього, існує проблема неузгодженості з Конвенцією 1993 року норм матеріального та процесуального права України щодо обов'язкової участі усиновлювача в судовому процесі, оскільки в регулюванні цих питань національним правом та вказаною Конвенцією існують істотні відмінності. Також додаткового врегулювання у світлі положень Конвенції 1993 року потребує існуючий механізм здійснення Міністерством внутрішніх справ України перевірки іноземців, які всиновлюють дитину з громадянством України, на наявність або відсутність інформації компрометуючого характеру в правоохоронних органах інших держав та Генеральному секретаріаті Інтерполу.

Отже, Україні потрібно якнайшвидше розробити та прийняти окремий закон, у якому має бути визначено порядок діяльності акредитованих організацій, внести відповідні зміни до Цивільного процесуального кодексу України та Сімейного кодексу України (зокрема щодо врегулювання питань участі усиновлювачів) та, як наслідок, доопрацювати проект закону про приєднання до Конвенції 1993 року. При цьому необхідно вжити усіх можливих заходів для недопущення будь-яких зловживань із боку новоствореної системи посередницької діяльності через акредитовані організації.

Поряд з іншим варто звернути увагу і на необхідність ратифікації Україною Гаазького Протоколу про право, застосовне до аліментних зобов'язань від 23 листопада 2007 року (далі – Протокол 2007 року), який був підписаний 21 березня 2016 року. Оскільки цей Протокол не передбачає будь-яких застережень, як і Конвенцію 1993 року, його потрібно ратифікувати, що на практиці означає, наприклад, застосування українським судом права будь-якої держави, яка його підписала чи підпише. Тобто українські суди повинні належним чином застосовувати не лише іноземне загальне та континентальне право, а й норми, що засновані на релігійному праві та теократичних системах.

На нашу думку, наразі Україна не готова до ратифікації Протоколу 2007 року, однак робота в цьому напрямі має продовжуватись, зокрема шляхом консультацій у межах ГКМПП та з урахуванням досвіду Казахстану, Сербії та Бразилії, які не є членами Євросоюзу, але для яких указаний Протокол уже набув чинності.

Порівнюючи характер судової співпраці у цивільних справах у межах самого ЄС із тим, який властивий його співробітництву з цих питань із третіми країнами, необхідно визначити таке.

Правову основу судового співробітництва у цивільних справах у ЄС складають Договір про функціонування Європейського Союзу, зокрема стаття 81, а також Протоколи № 21 та № 22 до нього та низку регламентів.

У статті 81 Договору про функціонування Європейського Союзу визначено загальну спрямованість співробітництва у цивільних справах, яке в ЄС орієнтоване на забезпечення: взаємного визнання та забезпечення виконання у державах-членах судових рішень та рішень у позасудових справах; транскордонного вручення судових та позасудових документів; сумісності норм щодо колізії права та юрисдикції; співробітництва у збиранні доказів; ефективного доступу до правосуддя; усунення перешкод для належного функціонування цивільного провадження, в разі потреби через сприяння узгодженості правил цивільного процесу, чинних у державах-членах; розвитку альтернативних методів розв'язання спорів; підтримки навчання суддів та судового персоналу [10, с. 78].

Так, що стосується транскордонного вручення документів, то це питання регулюється Регламентом № 1393/2007 Європейського парламенту і Ради ЄС від 13 листопада 2007 року про передання судових і позасудових документів у цивільних та комерційних спорах (сервіс з документів) і про скасування Регламенту Ради ЄС 1348/2000. Основною відмінністю процедур за цим Регламентом порівняно з тими, що встановлені Конвенцією 1965 року є таке. По-перше, Регламентом 1393/2007 передбачена розгалужена система уповноважених орга-

нів на передання документів: центральний орган та супроводжуючі органи, якими можуть бути державні посадові особи, уповноважені органи, інші особи. Супроводжуючі органи утворюються в різних географічних регіонах, що значно прискорює передання документів, тоді як центральний орган відповідає лише за загальне керівництво цим процесом та вирішує найважливіші проблеми. По-друге, Регламентом 1393/2007 встановлено максимально допустимий строк передання документів – 1 місяць. Конвенцією 1965 року строк вручення чітко не визначений, вона оперує поняттям «належний строк». Щодо вирішення проблем, які можуть виникнути у зв'язку з врученням документів, то згідно з Конвенцією 1965 року такі проблеми вирішуються у дипломатичних каналах, а не центральним органом.

Щодо співпраці в отриманні доказів в ЄС, то це питання регулюється Регламентом Ради ЄС № 1206/2001 від 28 травня 2001 року про співробітництво між судами держав-членів щодо отримання доказів у цивільних і комерційних справах. Основною особливістю порядку отримання доказів на теренах ЄС є можливість безпосереднього (прямого) пересилання запитів між судами та безпосереднього виконання таких запитів судовим персоналом за попереднім погодженням з центральним органом. Згідно з Конвенцією 1970 року, отримання доказів здійснюється через центральні органи кожної держави, які виконують функції посередника між судовими органами. Крім того, Регламент № 1206/2001 передбачає широку градацію затверджених форм документів та чітке регулювання строків виконання запитів.

Таким чином, можна зробити висновок, що система співпраці щодо вручення документів та отримання доказів на теренах ЄС більш розгалужена та узгоджена, завдяки чому встановлено чіткіші умови співпраці, зокрема щодо строків, умов застосування попередніх та охоронних заходів (в Україні – забезпечувальні заходи), узгодженості форм документів, особливостей визначення дат вручення.

Водночас окремими регламентами в ЄС регулюються питання взаємного визнання та виконання судових рішень, зокрема Регламентом (ЄС) № 1215/2012 Європейського Парламенту та Ради ЄС від 12 грудня 2012 року про юрисдикцію та визнання і виконання судових рішень у цивільних і кримінальних справах» («Брюссель I bis») та вже згаданим «Брюссель II bis». Регламент № 1215/2012 замінив колишній Регламент 44/2001 з цих же питань, а також Брюссельську конвенцію про юрисдикцію та виконання судових рішень у цивільних та комерційних справах 1968 року (за виключеннями, визначеними у Регламенті № 1215/2012). Так, «Брюссель I bis» визначає правила судової юрисдикції (спеціальної та виключної за принципом доміцилію), порядок вирішення ситуацій, коли у двох судах на розгляді перебувають справи між тими самими сторонами та про той самий предмет (за принципом «Lis pendes»), а також умови визнання та примусового виконання судових рішень.

Відповідно до Регламентів «Рим I» (№ 593/2008) та «Рим II» (№ 864/2007), визначається право, застосовуване до договірних та позадоговірних зобов'язань. Кожен із регламентів складає взаємну систему сумісності правил у сфері конфлікту законів і юрисдикції, а матеріальна сфера застосування повинна бути сумісною із «Брюссель I bis». Регламенти Рим I та II мають універсальний характер, який означає, що право, яке визначається згідно з положеннями, застосовується навіть тоді, коли воно не є правом однієї з держав-членів ЄС.

Крім того, низка інших питань у сфері судового співробітництва у цивільних справах на теренах ЄС також регулюється відповідними регламентами, наприклад, Регламент (ЄС) № 1259/2010 від 20 грудня 2010 року про розширення співпраці в галузі права, що застосовується до розірвання шлюбу і судового розлучення подружжя («Рим III»), Регламент (ЄС) № 650/2012 від 4 липня 2012 року про компетенцію, застосовуване право, визнання та виконання рішень, прийняття та виконання нотаріальних актів з питань спадкування, а також про створення Європейського свідоцтва про спадкування («Рим IV»), Регламент (ЄС) № 805/2004 від 21 квітня 2004 року про введення Європейського виконавчого листа щодо неоспорюваних позовів, Регламент (ЄС) № 2016/1103 від 24 червня 2016 року про розширення співпраці у сфері юрисдикції, застосовуваного права, визнання і виконання рішень у справах, що стосуються режимів власності подружжя.

Із викладеного вбачається, що на теренах ЄС судове співробітництво у цивільних справах базується на відповідних регламентах, які складають основну масу джерел права у цій сфері. Звужений характер співпраці в Євросоюзі порівняно з його співробітництвом у цивільних справах із третіми країнами зумовлений високим рівнем інтеграції в межах самого ЄС. Тож, цілком логічним є те, що вказані регламенти не передбачені в Угоді про асоціацію, оскільки остання охоплює лише зовнішній вимір співробітництва ЄС з Україною, як з однією з третіх держав, співпраця з якою хоча й впливає на торгівлю та забезпечення простору свободи, безпеки та юстиції, однак не є настільки поглибленою, як це характерно для об'єднання особливого характеру, яким є Євросоюз.

Висновки. Досліджуючи теоретичний складник судового співробітництва у цивільних справах, ми дійшли висновку, що основні сфери співробітництва (міжнародне правове співробітництво, співпраця з питань судового процесу та захисту дітей) є складниками судового співробітництва, яке, у свою чергу, включається до міжнародного співробітництва як такого.

Уся судова співпраця України та ЄС у цивільних справах базується на міжнародних конвенціях, зокрема конвенціях ГКМПП. Угода про асоціацію визначає першочерговим завданням саме ефективне застосування таких конвенцій. Тому пріоритетними завданнями України мають бути такі:

– приєднання до Конвенції про захист дітей та співробітництво стосовно іноземного усиновлення від 29 травня 1993 року. У світлі цього завдання необхідно внести зміни до Цивільного процесуального кодексу України та Сімейного кодексу України щодо врегулювання питань обов'язкової участі усиновлювачів у судовому процесі, розробити та прийняти окремий закон, у якому має бути визначено статус та порядок діяльності акредитованих організацій з усиновлення та, як наслідок, доопрацювати проект закону про приєднання до Конвенції 1993 року;

– доповнення Закону України «Про виконавче провадження» положеннями про особливості виконання судових рішень, ухвалених відповідно до Гаазької Конвенції 1980 року про цивільні аспекти міжнародного викрадення дітей;

– ініціювання консультативної роботи в межах ГКМПП щодо ратифікації Україною Протоколу про право, що застосовується до зобов'язань про утримання від 23 листопада 2007 року, який прийнятий на доповнення Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання від 23 листопада 2007 року;

– переклад українською мовою Пояснювальної доповіді Елізи Перес-Вера до Гаазької Конвенції 1980 року про цивільні аспекти міжнародного викрадення дітей.

Окремим завданням для покращення судової співпраці на підставі діючих конвенцій ГКМПП є робота суддів над помилками у застосуванні.

Найпростішим та найменш затратним шляхом вирішення цієї проблеми було б запровадження регулярного та обов'язкового навчання працівників судової системи (особливо суддів та помічників) на базі Національної школи суддів України (далі – НШС України) з виділенням окремої тематики стосовно застосування Гаазьких конвенцій. Для реалізації цього завдання можна врахувати досвід Європейської мережі навчання судових працівників (далі – ЄМНСП), яка була утворена ще в 2000 році з прийняттям так званого статуту «Бордо» як неформальна організація та якій із 2006 року Європейська Комісія надала де-факто монополію в питанні навчання суддів [11, с. 101]. Так, на базі НШС України, враховуючи практику діяльності ЄМНСП, було б доречно запровадити для суддів проведення семінарів, практикумів, навчальних поїздок із питань застосування міжнародних конвенцій, а також створити ефективні програми мовної підготовки суддів, помічників та тренерів НШС України. Для цього доцільно використовувати переваги дистанційного навчання.

Крім того, говорячи про підвищення кваліфікації суддів із питань застосування міжнародних конвенцій, ми можемо перейняти переваги функціонування на теренах ЄС Європейського судового атласу в цивільних справах. Цей «атлас» функціонує з 2003 року за підтримки Європейської Комісії на базі єдиного порталу European e-Justice Portal та є єдиним

вікном практичної інформації з питань судової співпраці у цивільних справах. Для нашої країни було б корисно створити схожий сайт з актуальною інформацією щодо особливостей застосування міжнародних конвенцій у різних сферах, наповнювати його науковими та іншими публікаціями (роз'ясненнями, інформаційними листами) щодо найпоширеніших проблем застосування відповідних конвенцій.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
2. План дій Україна - ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки від 18 червня 2007 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_956.
3. Bernhardt R. Encyclopedia of public international law 9, International relations and legal cooperation in general, diplomacy and consular relations. Amsterdam; Oxford: North-Holland Publishing Co., 1986. 442 p.
4. Международное сотрудничество в борьбе с преступностью: учебник для академического бакалавриата / С. В. Троицкий и др.; отв. ред. Р.А. Каламкарян. Москва: Издательство Юрайт, 2017. 349 с. (Серия: Бакалавр. Академический курс. Модуль).
5. Ginsburgs G. The Soviet Union and international cooperation in legal matters. George Ginsburgs. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1994. 337 p.
6. Ухвала Самарського районного суду міста Дніпропетровська від 9 липня 2015 року у справі № 206/3587/15-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/46416593>.
7. Узагальнення практики застосування судами під час розгляду цивільних справ Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей/ Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. 01.01.2017. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VRR00216.html.
8. Про практику розгляду судами цивільних справ із застосуванням Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року (Гаазька Конвенція). Юридична Україна. 2015. № 3. С. 75–93.
9. Практическое руководство по применению Гаагской конвенции 25 октября 1980 года о гражданских аспектах международного похищения детей. Часть II - Мероприятия по осуществлению. Гаагская конференция по международному частному праву. 2003. URL: https://assets.hcch.net/upload/abdguideii_ru.pdf.
10. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. Official Journal of the European Union. 9.5.2008. С 115/47.
11. Cristina D. Networking the Rule of Law: How Change Agents Reshape Judicial Governance in the EU (Studies in Modern Law and Policy). New York: Routledge, 2017. 196 p.

